

Cousin, θα μπορούσε να σταθεί αφορμή για μια φαινομενολογική αντίληψη της φιλοσοφίας —ας μην ξεχνούμε ότι ένα από τα βιβλία του Χούσερλ που βγήκε μερικά χρόνια πριν από το θάνατό του με την ευκαιρία μιας επίσκεψής του στο Παρίσι, είχε για τίτλο *Καρτεσιανοί Στοχασμοί* και παρουσιάζεται σαν ένα είδος Εισαγωγής στη Φαινομενολογία— και ακόμη περισσότερο για μια υπαρξιακή εκδοχή. Από το άλλο μέρος, μια ορθολογική ερμηνεία, σαν αυτή που δίνει στη φιλοσοφία του Καρτέσιου ο Liard, και που βρίσκεται πιο κοντά στο Γάλλο φιλόσοφο όταν εξετάζουμε το σύνολο του έργου του, δείχνει πόσο πολύ η μέθοδός του, με την αναγωγή των σύνθετων εννοιών σε απλές και από αυτές σε πιο σύνθετες, με βάση μια αυστηρά ορθολογική τάξη και σύμφωνα με ορισμένους κανόνες, εξακολουθεί να παραμένει η κύρια διαδικασία που ακολουθεί η ανθρώπινη σκέψη τόσο στα Μαθηματικά όσο και στις άλλες περιοχές της γνώσης.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΜΟΥΡΕΛΟΣ
ΟΜΟΤΙΜΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΣΤΟ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝ ΜΕΛΟΣ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ ΤΗΣ
ΓΑΛΛΙΑΣ

Φιλοσοφία και επιστήμες, έκδ. Διεθνούς Κέντρου Φιλοσοφίας και Διεπιστημονικής Έρευνας, Αθήνα 1988, 224 σσ.

Ο ανωτέρω τόμος περιλαμβάνει τις επιστημονικές ανακοινώσεις του Α' Διεθνούς Συμποσίου Φιλοσοφίας και Διεπιστημονικής Έρευνας, οι οποίες, κατά την άποψή μου, θα μπορούσαν να υπαχθούν στους ακόλουθους θεματικούς άξονες:

- A. Επιστήμη και φιλοσοφία
- B. Επιστήμη και ηθική
- Γ. Επιστήμη και ιδεολογία
- Δ. Φιλοσοφία και ποίηση
- E. Φιλοσοφία και φυσική επιστήμη
- ΣΤ. Φιλοσοφική εξέταση αντικειμένων των ειδικών επιστημών

Αν και κάθε ανακοίνωση πραγματεύεται ένα εξειδικευμένο αντικείμενο και έχει τη δική της στοχοθεσία, εντούτοις κοινός σκοπός της ερευνητικής αυτής προσπάθειας είναι η κατάδειξη της σημασίας της φιλοσοφίας όσον αφορά την αξιολόγηση της επιστημονικής δραστηριότητας και τη διασφάλιση της εγκυρότητας του γνωστικού φαινομένου. Οι περισσότερες ανακοινώσεις διερευνούν από συστηματική φιλοσοφική άποψη ουσιώδη προβλήματα τα οποία αναφέρονται ως προς τη σχέση της φιλοσοφίας με την επιστήμη και, ως εκ τούτου, εγείρουν ιδιαίτερο θεωρητικό ενδιαφέρον. Ως τέτοιες θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι ακόλουθες:

Α. Κουλουμπαρίτση, *Μύθος και φιλοσοφία*. Ορίζονται τρεις σύγχρονες ερευνητικές κατευθύνσεις του μύθου σε σχέση προς τη λογική και την επιστήμη (σ. 19). Στόχος του συγγραφέα είναι να ανασκευάσει την ιδεολογική θέση της σύγχρονης διανόησης που εκλαμβάνει το μύθο ως κάτι το άλογο ή προλογικό και να καταδείξει την υπερβατολογική δομή του που είναι ανιχνεύσιμη ακόμη και στην επιστήμη (σ. 24). Οι στρουκτουραλιστικές αναλύσεις του Lévi-Strauss αποδεικνύουν ότι η λογική του μύθου είναι πολυσήμαντη, ως περιέχουσα αντιθετικές έννοιες συνδεδεμένες μεταξύ τους συμπληρωματικά, και ως εκ τούτου, διάφορη της κλασσικής λογικής (σ. 21). Η φιλοσοφία οφείλει, κατά τον σ., να τηρεί έναντι του μύθου την ίδια στάση που τηρεί και έναντι της επιστήμης: αφενός, να τον καθιστά αντικείμενο μελέτης της, προκειμένου να τον θεμελιώνει, και αφετέρου, να τον επικαλείται, προκειμένου να θεμελιώνεται η ίδια (σ. 24). Το νόμιμο του εγχειρήματος αυτού καταδεικνύεται και στα πλαίσια της συστηματικής φιλοσοφίας, που χρησιμοποιεί το μύθο ως μεθοδολογικό της όρ-

γανο (Προσωκρατικοί, Πλάτων, Νεοπλατωνικοί) ή που προσφεύγει σ' αυτόν κατά τρόπο μη συνειδητό (Descartes, Hegel, Quine, Heidegger).

Δ. Κούτρα, *Επιστήμη και φιλοσοφία κατά τον Karl Jaspers*. Στόχος της εισήγησης είναι η κατάδειξη της σχέσης ανάμεσα στη φιλοσοφική ερμηνεία της επιστήμης, όπως επιχειρείται από τον Κ. Jaspers, και τη φιλοσοφία ευρύτερα. Κατά τον σ., ο Jaspers, εκκινώντας από καντιανή γνωσιοθεωρητική αφετηρία, εντοπίζει τη διαφορά επιστήμης και φιλοσοφίας τόσο στο αντικείμενο έρευνας όσο και στη μέθοδο. Η επιστημονική διάνοια συλλαμβάνει αποκλειστικά το είναι του αντικειμένου, εν αντιθέσει προς τη φιλοσοφία που ασχολείται με την εσωτερική κατανόηση του Είναι και του περιέχοντος (*Umgreifendes*) (σελ. 70). Εξάλλου, η πολυειδία του είναι των υπό έρευνα αντικειμένων δεν επιτρέπει την δημιουργία ενιαίου επιστημονικού συστήματος του κόσμου, εν αντιθέσει προς τη φιλοσοφία, της οποίας η υπερβατικότητα αίρει το δυισμό υποκειμένου και επιμέρους αντικειμένων. Η επιστημονική γνώση είναι έγκυρη, αλλά όχι απόλυτη, γιατί προέρχεται από επιμέρους περιοχές του αντικειμενικού Είναι και δεν οδηγεί στο Είναι ως όλον, ενώ η φιλοσοφία, αν και είναι απόλυτη στις πηγές της, εντούτοις παρουσιάζεται σχετική ως προς την αντικειμενική της διατύπωση από την ανθρώπινη διάνοια (σ. 69). Παρ' όλες όμως τις υφισταμένες διαφορές τους, η φιλοσοφία χρησιμοποιεί τις μορφές επιστημονικών κατηγοριών και μεθόδων και με τον τρόπο αυτό καθιστά την επιστήμη εργαλείο για τον εαυτό της (σ. 68).

Ν. Χρόνη, *Η πρόοδος της επιστήμης και η φιλοσοφία κατά τους Horkheimer και Adorno*. Με γνώμονα τον προβληματισμό των Horkheimer και Adorno ο σ. διερευνά τους λόγους που προσδιορίζουν τη σχέση φιλοσοφίας και επιστήμης, ανάγοντας την έννοια της πρόοδου σε προσδιοριστικό όρο της σχέσης αυτής (σ. 73). Τόσο ο Horkheimer όσο και ο Adorno υποστηρίζουν, κατά τον σ., ότι την ανάκτηση του κριτικού πνεύματος επιβάλλει στη φιλοσοφία η πρόοδος της επιστήμης. Κατά τον Horkheimer, η φιλοσοφία, προκειμένου να υπερβεί την κρίση που την χαρακτηρίζει, οφείλει, υπό την επίδραση της πρόοδου που σημειώνεται στην επιστήμη, να λειτουργήσει σύμφωνα με τους στοιχειακούς της όρους, δηλ. να μετασχηματιστεί σε κριτική της παιδείας και του πολιτισμού. Ο Adorno εντοπίζει, κατά τον σ., την κρίση της φιλοσοφίας στην ενοφθάλμισή της με στοιχεία που επέβαλε η πρόοδος των επιστημών ως κριτήρια επιστημονικότητας, με αποτέλεσμα τη μετατροπή της σε επιμέρους επιστήμη. Παραδέχεται, όμως, ότι η επιστημονική πρόοδος λειτουργεί θετικά για την φιλοσοφία, διότι την οδηγεί σε αυτοθεώρηση και κριτική, δηλ. σε συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι πρέπει να αντισταθεί στην ετερονομία και να παραμείνει κυρίαρχη του εαυτού της (σ. 89).

Θ. Πελεgrίνη, *Ουτοπία: επιστημονική πρόοδος - φιλοσοφική νομιμότης*. Στόχος του σ. είναι να θεμελιώσει τη νομιμότητα της ουτοπικής σκέψης και συμπεριφοράς, ελέγχοντας ως αβάσιμη την εναντίον της ασκούμενη κριτική. Συγκεκριμένα, ο σ. αμφισβητεί, την εγκυρότητα του ισχυρισμού του Popper, σύμφωνα με τον οποίο η ουτοπία συνιστά ανορθόλογη μορφή διανόησης, αντιπαραθέτοντας στον ισχυρισμό αυτό την άποψη ότι οι πνευματικές δραστηριότητες του ανθρώπου δεν εξαντλούνται στην επιστημονική έρευνα και, συνεπώς, οι ουτοπικές μορφές συμπεριφοράς, αν δεν μπορούν να δικαιολογηθούν επιστημονικά, εντούτοις μπορούν να νομιμοποιηθούν στο πλαίσιο άλλων πνευματικών δραστηριοτήτων, όπως είναι η φιλοσοφία. Τούτο σημαίνει, κατά τον σ., ότι η ουτοπική συμπεριφορά καθίσταται νόμιμη από τη δυνατότητα αναφοράς του ανθρωπίνου στοχασμού σε υπερβατικά αντικείμενα, δηλ. σε οντότητες ή καταστάσεις που δεν υφίστανται μεν, αλλά που θα έπρεπε ή θα ήταν δυνατό να ισχύουν (σ. 107). Ο σ. θεωρεί ότι είναι λογικά αθέμιτο το επιχείρημα σύμφωνα με το οποίο αμφισβητείται η νομιμότητα του υπερβατικού κόσμου του *πρέπει*, επειδή αυτός δεν μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει των κριτηρίων του κόσμου της πραγματικότητας.

Ένας ακόμη λόγος που δικαιολογεί, κατά τον σ., την ουτοπική συμπεριφορά των ανθρώπων είναι ότι σ' αυτή εδραιώνεται η ελπίδα για κοινωνική ευτυχία, στο όνομα της οποίας γίνεται η ανάληψη ενεργειών για την βελτίωση των υπάρχουσών μορφών ζωής (σ. 108).

Α. Μπαρτζελιώτη, *Επιστήμη και ιδεολογία*. Στο πρώτο μέρος της ανακοίνωσής του ο σ. επιχειρεί να προσδιορίσει το περιεχόμενο του όρου «επιστήμη» όπως αυτός χρησιμοποιείται στην αναλυτική φιλοσοφία, στο θετικισμό, στην οργανισμική φιλοσοφία του Whitehead και τη λειτουργική θεωρία του Dewey. Στο δεύτερο μέρος της ανακοίνωσής του διερευνά το φαινόμενο της ιδεολογίας από τη *μυθολογική, επιστημονική και δυναμική* οπτική γωνία. Σύμφωνα με τη μυθολογική προσέγγιση της ιδεολογίας, ο μύθος έχει περιγραφική και συγχρόνως κανονιστική λειτουργία, δηλ. γεγονότα και αξίες, ον και δέον, συνιστούν ιδεολογική ολότητα, ένα βίωμα της ιδεολογικής κοινότητας (σ. 117). Όσον αφορά την επιστημονική λειτουργία της ιδεολογίας, ο σ. εξετάζει τρία εξηγητικά μοντέλα ή προγράμματα: το θετικιστικό, το μαρξικό και το μοντέλο της κριτικής θεωρίας. Σύμφωνα με το μοντέλο του θετικισμού, η ιδεολογία ταυτίζεται με τις χωρίς νόημα προτάσεις, ενώ η επιστήμη θεωρείται γνώση αληθής (σ. 123). Όσον αφορά το πρόγραμμα του μαρξισμού, ο σ. διερευνά τα εξελικτικά στάδια από τα οποία διέρχεται η έννοια της ιδεολογίας στη σχέση της με την επιστήμη μέσα στο έργο του Marx. Στο πλαίσιο του κριτικού προγράμματος ο σ. επιχειρεί το συσχετισμό της κριτικής θεωρίας προς την τεχνικοποιημένη επιστήμη και την ιδεολογική συνείδηση. Σύμφωνα, τέλος, με τη δυναμική προσέγγιση, ο σ. υποστηρίζει ότι η σχέση μεταξύ ιδεολογίας και επιστήμης είναι περισσότερο ανοιχτή και δυναμική, παρά κλειστή και στατική· η επιστήμη δεν μπορεί να αποφύγει τις κοινωνικές αντιθέσεις και, ως εκ τούτου, το κριτήριο για την αιτιολόγηση της ιδεολογίας πρέπει να αναζητηθεί στην επιστήμη, με αποτέλεσμα ο πλήρης διαχωρισμός της μιας από την άλλη να καθίσταται αδύνατος (σ. 138).

Ε. Μουτσοπούλου, *Οι ιδεολογίες και η επιστήμη*. Ο όρος ιδεολογία συνιστά, κατά τον σ., γλωσσικό ευφημισμό, υπό τον οποίο συγκαλύπτονται διαδικασίες συστηματικής διαστρέβλωσης των ιδεών και σοφιστικής εξαπάτησης των συνειδήσεων, με αποτέλεσμα να νομιμοποιείται το ηθικά επιλήψιμο και να υποσκάπτονται τα θεμέλια της επιστημονικής δραστηριότητας. Ο σ. σκιαγραφεί σε όλη της την τραγικότητα την ταπείνωση στην οποία υπόκειται η προθετικότητα της συνείδησης, νοούμενη ως οριζοντίωση της ενεργητικότητάς της, όπως την αποκαλεί, (σ. 142), η οποία επισυμβαίνει σε περιπτώσεις ιδεολογικών επιλογών. Αντιπαραθέτοντας στις ιδεολογίες τις ηθικές αξίες του επιστημονικού πνεύματος, με υψηλότερη την αξία της επιστημονικής αλήθειας, διακρίνει τρεις βασικές κατηγορίες ιδεολογιών ανάλογα προς τη σχέση τους με την επιστημονική δραστηριότητα: τις *αποκλειστικές*, τις *ανεκτικές* και τις *φιλελεύθερες*. Οι πρώτες παρουσιάζουν την ακαμψία δογμάτων και γίνονται αποδεκτές με τη μορφή επίσημων μύθων (σ. 143). Οι ιδεολογίες της ανεκτικότητας παρουσιάζουν ευρύ φάσμα ποικιλίας και, παρά την ελαστικότητα και ευκαμψία που τις χαρακτηρίζει, είναι δυνατό να εμφανίσουν, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, τα χαρακτηριστικά των απόλυτων ιδεολογιών (σ. 146). Οι φιλελεύθερες, τέλος, ιδεολογίες συνιστούν ώριμα προϊόντα κοινωνιών ή μεμονωμένων συνειδήσεων, που ενισχύουν την ελεύθερη επιστημονική ζήτηση (σ. 148). Αντιδιαστέλλοντας το *κριτικό πνεύμα*, όπως το εγγυώνται η επιστήμη και η φιλοσοφία, προς ένα *πνεύμα κριτικής*, όπως το συντηρούν οι περισσότερες ιδεολογίες, ο σ. ανευρίσκει, ως την καλύτερη εγγύηση της ιδεολογικής ανεξαρτησίας του επιστήμονα την εκ μέρους του κριτική εκτίμηση της ίδιας του της εργασίας (σ. 149). Επιχειρώντας, τέλος, ο σ. να συμβιβάσει την ιδεολογία προς την επιστήμη, εξετάζει τη δυνατότητα μιας ιδεολογίας καθαρά επιστημονικής, η οποία θα κατείχε τη θέση μιας αληθινής φιλοσοφίας της γνώσης (σ. 150).

Δ. Μούκανου, *Η δυνατότητα της μεταφυσικής από τα εξαγόμενα της Κβαντομηχανικής*. Εκλαμβάνοντας τη μεταφυσική με το νόημα που ο Kant προσδίδει στον όρο αυτό, δηλ. ως

την επιστήμη των ορίων του ανθρωπίνου νου (σ. 189), ο σ. επιχειρεί να καταδείξει πώς τίθεται το πρόβλημα για τη δυνατότητα της μεταφυσικής στο πλαίσιο της θεωρητικής ανάπτυξης των πορισμάτων της Κβαντομηχανικής. Η αποδοχή της αρχής της απροσδιοριστίας του W.Heisenberg οδηγεί τον σ. στο οντολογικό συμπέρασμα περί της υπάρξεως, στα έσχατα όρια των επιστημονικών παρατηρήσεων, μιας ανεξάρτητης από την επιστημονική συνείδηση πραγματικότητας, της οποίας η υπερβατική υφή, ανάλογη προς την υπερβατικότητα του καντιανού *νοουμένου ή πράγματος καθ' αυτό*, οριοθετεί την ανθρώπινη εμπειρία (σ. 192). Απορρίπτοντας τόσο τον ντετερμινισμό όσο και τον ιντετερμινισμό ως θεωρίες επί τη βάση των οποίων οικοδομούνται αντίστοιχες οντολογικές θέσεις, ο σ. επιχειρεί να θεμελιώσει μία απροσδιόριστη οντολογία (σ. 193), η έννοια της οποίας αφορά την απροσδιόριστη ουσία του Είναι, όπως αυτό προκύπτει από την φιλοσοφική διερεύνηση των φαινομένων της μικροφυσικής πραγματικότητας.

Ε. Ρακιτζή, *Η έννοια της αιτίας και η σύγχρονη επιστημονική σκέψη*. Το ερώτημα που απασχολεί τον σ. είναι κατά πόσο οι ιδιομορφίες της σύγχρονης επιστήμης έχουν μεταβάλει την έννοια της αιτίας ως βασικής για την επιστημονική εξήγηση των φαινομένων. Η άποψή του είναι ότι η επιστημονική σκέψη έχει αντικαταστήσει τα μεταφυσικά με φυσικά αίτια ή, πιο συγκεκριμένα, την έννοια της αιτιότητας με αυτή της φυσικής νομοτέλειας (σ. 206). Μέσα από μια σειρά επιχειρημάτων, που αποδεικνύουν το αδύνατο της γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ νομοτέλειας και αιτιότητας, ο σ. οδηγείται στο συμπέρασμα ότι οι νόμοι της επιστήμης χρειάζονται την στήριξη της μεταφυσικής (σ. 210) και, συνεπώς, ο επιστημονικός στοχασμός οφείλει να αναζητήσει την ανανέωσή του στην κλασσική και τη σύγχρονη φιλοσοφική διάνοηση (σ. 213).

Μ. Κουτλούκα, *Ο ρόλος της φιλοσοφίας στη σύγχρονη επιστήμη*. Κατά την σ., η επιστήμη υποβαθμιζόμενη από την τεχνική, υπονομεύει το σύστημα των αξιών του σύγχρονου πολιτισμού και θέτει σε κίνδυνο την ανθρώπινη ελευθερία. Το πρόβλημα αυτό είναι πρωταρχικά πολιτικό, καθόσον η ανάπτυξη της τεχνοεπιστήμης ανάγεται στα συμφέροντα της άρχουσας τάξης και η υποτιθέμενη αυτονομία της αποτελεί την ιδεολογική της μυθοποίηση (σ. 54).

Στον τόμο περιέχονται, εξάλλου, και ορισμένες ανακοινώσεις, οι οποίες είτε αφορούν αντικείμενα των ειδικών επιστημών και απαιτούν ειδικές γνώσεις εκ μέρους του αναγνώστη, είτε κινούνται σε περιοχές που δεν παρουσιάζουν μεγάλη συγγένεια με το ερευνώμενο θέμα.

Αυτές, κατά τη γνώμη μου, είναι οι ακόλουθες:

Μ. Μαρκάκη, *Φιλοσοφικές παραδοχές στα μοντέλα της αιτιότητας*, Φ. Νικολόπουλου, *Το μοντέλο της Κυβερνητικής: Η μαρξιστική θεωρία και το πρόβλημα των αξιών*, Π. Φαραντάκι, *Επιστήμη και ελευθερία της βουλήσεως*, Γ. Χριστιανίδη, *Το «Κινέζικο θεώρημα των υπολοίπων» και τα ελληνικά μαθηματικά*, Σ. Φασουλάκη, *Η θέση και η σημασία της τοπικής ιστορίας*, Β. Αθανασόπουλου, *Φιλοσοφική μέθοδος και ποιητική*, Τ. Σπαντίδου, *Η μέθεξή ως γνωσιολογικός ορίζοντας στον R. M. Rilke*, Χ. Ευαγγελίου, *Αριστοτελική πρακτική φιλοσοφία και ιατρική επιστήμη*.